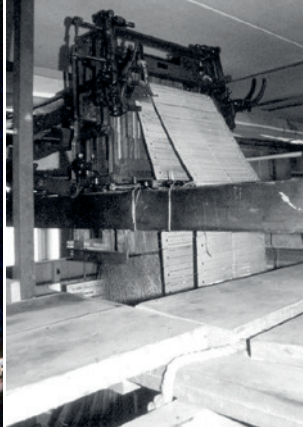

- ▲ Vana na úpravu papíroviny, datace JAM 1787 se znakem rodiny Jana Adama Michaela.
 ▶ Žakar z Doubravy u Aše. Nad stavem mechanické vzorovací zařízení ovládané děrovanou lepenkou.

Zaniklé ašské papírny

Jaroslav Vít, Aš

Po druhé světové válce došlo v pohraničních oblastech Čech a Moravy k výměně obyvatelstva. Noví dosídlenci nacházeli při práci v lese a na polích nebo při svých procházkách pozůstatky větších staveb s relikty strojů v základech opuštěných budov. K budovám vedly náhony, jejichž voda nepoháněla žádné vodní kolo. U nejmladší generace vzbuzovaly otázky, na které jejich rodiče nedovedli odpovědět.

V té době jsem začínal externě učit na obnovené průmyslové škole, a protože jsem měl v osnovách zakotvenu stať „Počátky textilní výroby v regionu“, při přípravě přednášek jsem si začínal uvědomovat souvislosti oborů papírnictví a textilu. S rozvojem textilní výroby na Ašsku v 17. století vznikal také papírny.

V podhorských oblastech se půda více využívala k pěstování lnu a na pastvinách se choval dobytek a ovce. Typickou řemeslnou prací byla domácí textilní výroba, pro kterou kraj disponoval základními textilními materiály – lnem a vlnou. Voda z povodí Rokytnice, Halštrova a Slatinného potoka ještě v polovině 19. století poháněla vodní kola 24 mlýnů a pil a šesti papírnám a devatenácti barvárnám dodávala technologickou vodu. Mlýny byly vybaveny pouze jedním vodním kolem. Vzhledem k malé vodní síle dosahovaly výkonu do 2 kW a byly v provozu pouze 100 dnů v roce. Při silicím dovozu mouky z úrodnějších

krajin ztratilo několik mlýnů uplatnění a byly přebudovány na papírny. První papírnu založil Tobias Käppel kolem roku 1620 u Doubravě. Byla vybavena dřevěnou stoupou, poháněnou vodním kolem. Zařízení sloužilo k rozměňování papíroviny ze lněných hadrů a nespřadatelných odpadů z ručního předení lnu.

V papírnách po celé 17. a 18. století sloužily lněné hadry jako základní surovina, která se rozvlákňovala v dřevěných stoupách a později na holendrech a kolových mlýnech. V 19. století byl nedostatek hadrů řešen zpracováním odpadů z bavlny, která byla zaváděna v prvních strojních přádelnách. Za války Severu proti Jihu ve Spojených státech amerických vázly dodávky bavlny do Evropy a nedostatek přediva nasměroval textilky k většímu podílu zpracovávané vlny. To donutilo papírny zaměřit se na recyklaci starého papíru. Tuto surovinu zpracovávaly papírny až do konce svého trvání. Výjimkou byla papírna založená Schindlerem, která záhy po uvedení uměle vyrobené celulózy na trh kolem roku 1900 nakupovala celulózu ve Švédsku a v Německu.

Mísicí a úpravenské vany a kádě pro nabírání papíroviny na síta byly původně vyrobeny bednářskou technikou ze dřeva. Kolem roku 1750 byly nahrazeny kamennými vanami s tzv. holendrem, tehdejší novinkou. Holendr byl převratný vynález. Po desetiletí byl v zemi původu Holandsku utajován.

Vandrujícím papírnickým tovaryšům se povedlo jeho princip přenést do Čech a jeden z prvních holendrů byl postaven v Doubravě roku 1750. Byla to oválná vana vybavená nožovým válcem, jehož bronzové nože rozmělněly lněný materiál proti postaveným nožům v dřevěném prahu na dně vany a současně materiál mísily. Vynález několikaletě zvýšil v papírnách produktivitu práce. Nahradil 8–10 dnů práce na stoupě jedním dnem na holendru.

V posledních letech 19. století bylo toto staré zařízení nahrazeno kolovým mlýnem a papírna vyráběla ruční papír až do konce 2. světové války. Tato modernizace však již nemohla vyrovnat náskok větších papíren, kde výroba probíhala na kontinuálních strojích a ani pořízení lepenkového stroje a přechod na výrobu lepenky podnik v Doubravě nezachránil. Výroba byla po 2. světové válce zastavena. Dnes ve vodní komoře této papírny pracuje od roku 1994 malá vodní elektrárna s turbinou vyrobenou roku 1920 v německé Žitavě pro pohon pily na Vitickém potoce u Karlových Varů. Obslužný objekt velikosti 4 × 7 m je postaven pro strojovnu Franciovy turbíny s asynchronním generátorem. V 18. století byla v Doubravě, blízko státní hranice se Saskem, zřízena další papírna na výrobu lepenky z makulatury. Papírna byla za 2. světové války odstavena a již nebyla obnovena.

Poslední provozovanou papírnu v Doubravě postavil v roce 1830 Jonas Schindler pro svého syna Ferdinanda, který se seznámil s výrobou papíru

u svého otce, majitele dvou papíren v blízkém Podhradí. Závod ležel na katastru obce Doubrava, kde byl k dispozici vydatný vodní zdroj z potoka Halštrova. K pohonu využíval vodní kolo a teprve kolem roku 1900 jeho zeť Gustav Steinel pořídil pro závod turbínu a několik let poté kotelnu a parní stroj.

Steinelova rodina spojila svůj podnikatelský záměr s rozvojem textilního průmyslu, kdy po roce 1860 byly na Ašsku mechanické stavy doplňovány přídatným zařízením, kterým byl řešen problém vzorování. Byly to žakary a listovky, jež podle programu vyděrovaného do lepenkových karet ovládaly zdvih osnovních nití, které útek provazoval podle vazby vzoru. Steinelové, otec a syn, zavedli výrobu lepenky pro tyto žakarové a listovkové karty a nově vzniklým úpravárnám textilií v okolí dodávali lepenkové přířezy pro navijení štůčků.

Ve vlnářských úpravárnách se prosadila zvláštní operace – lisování stohovaných tkanin proložení hladenou lepenkou. Na tento výrobek byl přísný požadavek na kvalitu a hladkost. Leštění lepenky prováděli lidskou silou na jednoduchém stroji a později na kalandru s frikčním válcem. Majitelé papírny byli úzce spjatí s textilním průmyslem a v žakarové a leštěné lepence neměli konkurenci. Do závodu však málo investovali a nehtdali nové výrobky. Tradiční zákazníci uspokojovali standardní kvalitou a vysokou dodávkovou morálkou. Zvýšenou poptávku na přelomu století zajistili zvýšením produktivity. V letech 1907–1909 postavili kotelnu s parním strojem a generátorem.

▼ Agricola Georgius: Nabírání papíroviny na síto, vzadu lis na odvodňování papíru, vlevo stoupa na zpracování lněné suroviny. V průzoru lopatky vodního kola.

▲ Kamenná vana holendru v Doubravě s vytesaným nápisem JJM 1750. Stav v roce 1993.

► Kolový mlýn. Foto z 30. let 20. stol. (Alberti 1934).

Elektrické osvětlení prodloužilo pracovní dobu a pohon papírny přestal být závislý na průtoku vody Halštrovem. V roce 1946 byla papírna začleněna do Západočeských papíren, roku 1951 uzavřena a budovy odstraněny.

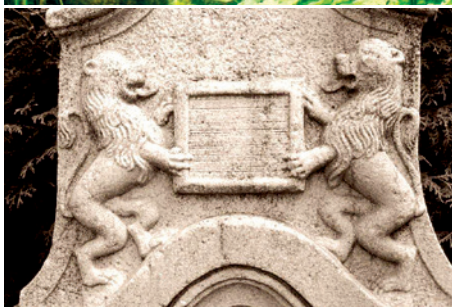
V Dolních Pasekách se k roku 1662 v matrice uvádí jméno papírníka Andrease Jägera. Po roce 1690 připojil jeho syn Adam k papírně i pilu, která se udržela až do 2. světové války.

V následujícím století byla přímo na státní hranici se Saskem založena papírna, která až do 2. světové války vyráběla ruční lepenku, ale po válce již výroba obnovena nebyla.

Správce nového zámku Radecker vyženil roku 1740 papírnu v Podhradí, kterou provozoval později jeho syn Johann Gottfried Radecker do roku 1798. Jeho dcera, která se provdala za papírenského tovaryše Johanna Jonase Schindlera, v rodinné tradici pokračovala. Kolem roku 1808 přikoupili další podhradskou papírnu a připojili ji do společného podniku pod obchodním jménem Radeckerova papírna. Roku 1855 byl závod přestavěn na barvírnu textilií, neboť v té době rodina provozovala modernější papírnu mezi Kopaninami a Doubravou – pro tři papírny nebyla práce. Po 2. světové válce byly budovy papíren využívány Státními statky v Podhradí a po požáru krátce po roce 1945 byla jedna budova odstraněna a druhou přestavěl statek na kravin, který byl po roce 1955 opuštěn a později odstraněn.

Do současnosti se zachoval náhrobek zakladatele papírny, který se původně nalézal na podhradském hřbitůvku, odkud byl tento náhrobek roku 1993 převezen do lapidária Městského muzea v Aši. Je zhotoven z vápence, vysoký je 183 cm a široký 82 cm. Na něm dva lvi drží papírenské síto. V barokní kartuši s volutami je uprostřed vysekáno jméno Johanna Gottfrieda Radeckera. Nad jménem jsou tři řádky německého textu a pod ním dalších patnáct řádků. Na odvrácené straně je vystouplý reliéf zobrazující beránka božího, nad ním boží oko.

Ze šesti papíren v povodí Halštrova se do našich dnů zachovaly pouze zbytky vodních děl, mlecí kameny kolových mlýnů, torzo kamenného zařízení nejstarší doubravské papírny a někde dosud patrné základy staveb. Ašské muzeum vlastní ukázky výrobků papíren, signovací štočky a několik zažloutlých fotografií dávno zmizelých objektů.

- ▲ Palcové kolo pro převod pohybu od hřídele vodního kola do rychla.
- ▲ Relikty kolového mlýna. Převodové ústrojí a mlecí kameny.
- ▲ Dva lvi drží síto k nabírání papíroviny Revers náhrobku Johanna Gottfrieda Radeckera. Všechny fotografie Jaroslav Vít.

Literatura:

- Agricola G. (1556): Dvanáct knih o hornictví a hutnictví.
- Alberti K. (1934): Beiträge zur Geschichte der Stadt Asch und des Ascher Bezirkes IV., Aš.
- Khel R. (1999): Z aktivit probuzených jubileem, Papír a celulóza.
- Vít J. (1999): Papírnictví na Ašsku. Sborník Chebského muzea 1999, 95–101.
- Zuman F. (1983): Papír. Historie řemesla a výrobní techniky, Praha.
- Vykydal M. (1998): Výroba papíru. Papír a celulóza.